

V. N. LYKOV
Kirovohrad

TOLERANT RELATIONS FORMATION IN A SCHOOL IN THE HERITAGE OF V. O. SUKHOMLYNSKYI

The school heritage of Pavlysh scientist from the standpoint of creating the conditions, shaping the ways and laying the foundations of tolerant relations in the system "teacher-student" is revealed in the article.

Key words: tolerant relations, tolerance, deliberateness, sincerity, tact, sensitivity, delicacy, trust.

В. Н. ЛЫКОВ
г. Кировоград

ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ШКОЛЕ В НАСЛЕДИИ В. А. СУХОМЛИНСКОГО

Статья раскрывает школьное наследие ученого из Павлыша с точки зрения организации условий, создания путей и основ толерантных отношений в системе «учитель-ученик».

Ключевые слова: толерантные отношения, терпимость, взвешивание, сердечность, тактичность, чувствительность, чуткость, доверие.

Стаття надійшла до редколегії 16.07.2014

УДК 37(477)(092) Сухомлинський В

І. О. ЛУЦЕНКО
м. Київ

ДІАЛОГ В. СУХОМЛИНСЬКОГО З ДИТИНОЮ: СЕКРЕТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

У статті висвітлено погляди В. Сухомлинського щодо мети, завдань, засобів педагогічної діяльності. Розкрито вимоги вченого до особистості педагога, його професійних здатностей; проаналізовано «технологію діалогу» В. Сухомлинського. Автор показує співзвучність ідей В. Сухомлинського сучасним тенденціям підготовки майбутніх вихователів.

Ключові слова: діалог, дитина, емоційно-ціннісне ставлення, емоційно-моральна культура.

Постановка проблеми. Потенціал діалогу як форми педагогічної взаємодії на сьогодні методологічно обґрунтований як із позиції філософії освіти, так і сучасної педагогіки, педагогічної психології. Однак організація діалогу як тонкого комунікативного інструментарію з дітьми періоду раннього дитинства, що беззаперечно має ґрунтуватися на врахуванні їхніх вікових рис, потребує особливо-го підходу й педагогічної майстерності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї видатних учених, сучасні експериментальні дослідження свідчать, що реалізація діалогу між учасниками навчально-виховного процесу можлива за умови налагодження суб'єкт-суб'єктних відносин (І. Бех, А. Бодалев, А. Брушлинський, І. Зимня, І. Зязюн, М. Каган, Я. Коломинський, О. Леонт'єв, Б. Ломов, С. Рубінштейн, В. Семиченко).

Пошук відповіді на питання щодо специфіки способів встановлення та підтримання

діалогічних – суб'єкт-суб'єктних відносин між педагогом і дитиною, їхніх засад, наштовхує сучасних учених на вивчення діалогічного за своєю природою простору, створеного В. Сухомлинським, його морально-духовних пошуків, педагогічних ідей, глибоких міркувань, дослідницько-духовного, емпатійного ставлення до дітей, успішного й переконливого досвіду педагогічної діяльності, близьких і зрозумілих дітям уроків-подорожей, мудрих казок.

З метою вивчення, осмислення його педагогічних ідей, гуманістичного світогляду до спадщини В. Сухомлинського звертаються й видатні вчені (І. Бех, А. Богуш, І. Зязюн, О. Сухомлинська та ін.), а також дослідники та практики. Зокрема дефініцію «дитинство» досліджує у педагогічній спадщині В. Сухомлинського А. Богуш. Вчена розділяє думку видатного педагога про те, що дорослі повинні зрозуміти дитячий вік, уміти відчувати себе дитиною, ставати нею, щоб потім вихову-

вати й навчати з усією мудрістю дорослого життя [3, 60].

Погляди В. Сухомлинського на модель образу Я дошкільника розкриває І. Бех. На думку вченого, вона ґрунтується на трьох іпостасях: розумі, духовності, творчості, у яких розгортається повноцінний навчально-виховний процес дитини-дошкільника. Водночас емоційність її духовного життя має свою вікову диференціацію. Молодший дошкільник емоційно реагує на чуттєві властивості речей і явища навколишньої дійсності, які позначаються на ньому чи його рідних. Старший дошкільник переживає ставлення до багатьох життєвих явищ. На цьому емоційному ставленні до предметів, явищ і людей наголошує І. Бех, заповнене оцінювання дитиною навколишнього світу [2, 215].

Значне місце у своїх працях В. Сухомлинський приділяє слову рідної мови. Краса, велич, сила і виразність рідного слова, з погляду педагога, найважливіший засіб впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань. Однак з'ясування того, як саме використовував В. Сухомлинський слово рідної мови, як будував свої розмови та процес спілкування з дітьми, на наш погляд, заслуговує спеціального розгляду.

Постановка завдання. Проаналізувати підходи В. Сухомлинського до визначення педагогічної мети та шляхів її вирішення. Розкрити технологію діалогу в спадщині В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Головну мету педагогів і батьків В. Сухомлинський убачав у тому, щоб дати дитині щастя. Ця постановка педагогічної мети визначила такі кроки педагога-мислителя: розроблення відповідних їй завдань, вимог до особистості педагога й способів його взаємодії з дітьми. Зокрема серед найважливіших завдань педагога, за В. Сухомлинським, є вивчення духовного світу дітей; піднесення їхньої людської гідності; глибоке пізнання кожної дитини; навчання її правильному баченню добра і зла [5].

В. Сухомлинський був переконаний у тому, що вчити відчувати є найголовнішим у вихованні. Для реалізації цього завдання він ставив за мету розвивати емоційну сприйнятливність дітей. Але задля цього педагог сам має володіти широким емоційним діапазоном.

Емоційна небайдужість є для В. Сухомлинського важливим мірилом моральності. Добрі почуття, емоційна культура є для педагога осередком людяності, а культура морально-емоційних відносин, як і тонка емоційно-естетична реакція на вчинки дітей – нормою взаємодії між вихователем і кожним вихованцем [5].

Ідеї В. Сухомлинського щодо обов'язковості емоційно-моральної культури педагога знайшли сьогодні своє продовження у вимозі емоційно-ціннісного ставлення до дитини, де об'єднується визнання дитини як найвищої цінності й водночас прагнення дорослого до емоційної близькості з нею, пізнання її внутрішнього світу. Максимальне наближення до її світосприйняття, позитивно-емоційна спрямованість дорослого є необхідною передумовою розуміння, визнання, прийняття дитини та проявів її індивідуальності.

В. Сухомлинський закликав до особливої обережності та ніжності у взаємодії з дитиною, акцентуючи на тому, що її мозок є найтоншим, найчутливішим серед того, що є у природі. Водночас він наголошував на тому, що вихователю слід щадити почуття дітей, бути в емоційній взаємодії з ними тонким і доброзичливим, розуміти порухи дитячого серця. В. Сухомлинський писав, що головне для педагога «бачити і відчувати дитячу душу», а отже, ця здатність є основою його педагогічної майстерності. До форм вираження такого бачення В. Сухомлинський уналежнював співчуття, яке, на його погляд, належить до однієї з найтонших сфер пізнання, пізнання думками та почуттями. Щоб зрозуміти дитину й самому бути нею зрозумілим, В. Сухомлинський радить налаштуватися на тон звучання сердечної струни, яка у кожній дитини своя, і яка звучить по-особливому. Однак В. Сухомлинський уважав, що цьому не можна навчитися і це дається завдяки високій емоційно-моральній культурі [5].

Нині, коли від педагога вимагається активна позиція в утвердженні духовних людиноцентристських і дитиноцентристських цінностей, а гуманістичні суб'єкт-суб'єктні, морально-естетичні педагогічні відносини все більше набувають переваг перед іншими аспектами педагогічної діяльності, формування емоційно-ціннісного ставлення до дитини-

дошкільника стає завданням професійної підготовки майбутнього вихователя.

Це визначає необхідність розроблення та реалізації відповідної методики, що охоплює етап опанування майбутніми вихователями етнокультурної цінності «Дитина» (Т. Уса-тенко) як визначальної ідеї, яка трансформується в дитиноцентристську спрямованість; оволодіння процесами пізнання та розуміння внутрішнього світу дитини, співпереживання як внутрішнім, так і зовнішнім подіям її життя. Далі для розвитку позитивної мотивації одночасно використовували опосередкований спосіб, коли під час спеціально створених навчальних ситуацій викладач викликав у студентів потрібну емоцію, і прямий – занурення студентів у ситуації безпосередньої комунікативно-мовленнєвої взаємодії з дітьми. Навчання також передбачало використання проблемних комунікативно-мовленнєвих ситуацій, цілеспрямованих спостережень за діяльністю дітей, ведення щоденника спостережень, рефлексію особистісного ставлення до спостережуваних ситуацій, проведення обговорень та обміну враженнями, досвідом взаємодії з дітьми, збір і аналіз дитячих висловлень, ретроспекцію дитячих спогадів, рефлексію емоційного стану в ситуації комунікативної взаємодії з дитиною.

Для оволодіння майбутніми вихователями вміннями виявляти своє ставлення проводили тренінги «Налаштування на дитину (дитяче світосприйняття)», «Професійний діалог із дитиною», «Емоційно-чуттєвий вплив на дитину», «Суб'єкт-суб'єктна взаємодія з дитиною», «Зняття напруги у спілкуванні», «Комунікативна імпровізація», «Педагогічне мовлення». Отже, практичний вияв емоційно-ціннісного ставлення – це результат опанування вихователями етнокультурної цінності «Дитина» через її прийняття, усвідомлення, емоційне переживання в процесі безпосередніх контактів із дітьми, а також спеціального навчання [4].

В. Сухомлинський був переконаний у тому, що на внутрішній світ дитини можна впливати лише таким найтоншим засобом впливу, яким є слово. Водночас він закликав педагогів до обережного використання слова, адже словесне пересичення є одним із са-

мих найшкідливіших пересичень. З огляду на це В. Сухомлинський визначає високі вимоги до культури словесного виховання, педагогічного мовлення [5].

Вивчення досвіду В. Сухомлинського засвідчує, що діалог із дітьми він вважав пріоритетним способом педагогічного впливу. Гуманістичними засадами такого діалогу, на його думку, є передусім визнання за дитиною права бути дитиною, її права на дитячі радощі та пустощі. Без виклику в дитини радості, зацікавлення, непідробного захоплення не можна говорити про будь-який вплив на дитину – вважав видатний педагог.

В. Сухомлинський висунув цілу низку вимог до діалогу з дитиною, а саме:

- не перетворювати дітей в пасивний об'єкт сприйняття слів;
- не говорити дітям багато;
- завжди залишати щось недомовленим;
- давати дитині можливість не тільки слухати, але й мовчати (думати);
- відкривати, об'єднувати, доносити красу слова й навколишнього світу;
- через слово пробуджувати в дитини відчуття себе людиною [5].

В. Сухомлинський закликав організувати діалог так, щоб відкривати перед дитиною щось одне, але при цьому має бути використаний спосіб, завдяки якому цей фрагмент життя заграє перед нею всіма кольорами веселки. Отже, у діалозі з дитиною педагог має ставити собі за мету здивувати, захопити, надихнути, порадувати її, а не просто передати певну інформацію.

Кожний яскравий образ, наочний або словесний, потребує від дитини багато часу й нервових сил, вважав В. Сухомлинський. І тому дитині треба давати час, щоб вона могла осмислити почуте та побачене. Відтак, за поглядами В. Сухомлинського, здатність дати дитині можливість подумати, тобто не поспішати з вимогою відповіді або нагромадженням нової інформації – одна з найтонших якостей педагога. Продовжуючи думку В. Сухомлинського, зазначимо, що дитині треба давати час і можливість не тільки подумати, але й знайти своє слово щодо іншого, вивірити його, самостійно сформулювати свою думку.

Відчути силу слова вихованцям В. Сухомлинського допомагали подорожі до «джерел живого слова», під час яких педагог намагався передати дітям своє ставлення до слова, а саме слово не тільки позначає речі, предмети, явища, але й містить в собі емоційне забарвлення, має свій аромат, найтонші відтінки. Відчуття аромату слова породжує в дитини, за В. Сухомлинським, натхнення – умову, необхідну для переживання нею щастя творчості.

В. Сухомлинський вважав, що кожний день має збагачувати розум, почуття, волю дітей і тому кожного разу його вихованці потрапляли в певні емоційні ситуації, які виникали, зазвичай, не випадково. Адже людське бачення світу не є даром природи, а здобувається душевними поривами та людськими відносинами – наголошував видатний педагог. Через це про ефективність діалогу В. Сухомлинського, його педагогічну майстерність свідчить той факт, що його вихованці щоразу проходили справжню емоційну школу: раділи, сумували, дивувалися, ніяковіли, турбувалися, цікавилися, співпереживали, відчували натхнення, переживали захоплення... Адже В. Сухомлинський прагнув до того, щоб діти переживали: емоційний підйом; щастя художнього бачення світу; піднесення їхньої людської гідності; душевну рівновагу та повноту життя; відчували краси людського у своєму вихователі [5].

Висновки і перспективи досліджень.

Місію вихователя В. Сухомлинський вбачав у тому, щоб розвивати, облагороджувати в дітей механізми, за допомогою яких встановлюються відносини між особистістю та світом, пробуджувати в них відчуття себе людиною, інтерес до людини. Найтоншими способами впливу на дитину, які можна використати із цією метою, В. Сухомлинський називав «слово» і «красу».

I. O. LUTSENKO

Kyiv

DIALOGUE BETWEEN V. SUKHOMLYNSKYI AND A CHILD: SECRETS OF PEDAGOGICAL SKILLS

The article highlights the views of V. Sukhomlynskyi on the aims, tasks, means of pedagogical work. The requirements of the scientist to the teacher's personality and his professional skills are described; «the technology of a dialogue» created by V. Sukhomlynskyi is analyzed. The author shows the consonance of V. Sukhomlynskyi's ideas with modern trends of training future teachers.

Keywords: dialogue, child, emotional and value attitude, emotional and moral culture.

Використання В. Сухомлинським поняття «краса», як стверджує І. Бех, ґрунтується на відкритому мислителем інноваційному підході, який полягає у ствердженні того, що переживання духовної (внутрішнього світу людини) краси має бути сильнішим за естетичне переживання матеріальних об'єктів [1, 234]. Слову В. Сухомлинський відводив роль засобу, який пробуджує в маленькій дитини відчуття людини. Це означає, що ступінь володіння СЛОВОМ, комунікативними технологіями визначає придатність до педагогічної діяльності.

Назвемо ключові позиції, які, на наш погляд, є фундаментом педагогічної майстерності В. Сухомлинського та забезпечують найвищий рівень володіння «технологією діалогу» з дитиною. Серед них такі:

- краса особистості педагога – його емоційно-моральна культура;
- краса педагогічного слова – відображає красу людяності та навколишнього світу;
- краса ставлення до дитини – емоційно-ціннісне ставлення;
- краса відносин між педагогом і кожною дитиною.

В. Сухомлинським вважав, що справжній діалог можливий тоді, коли у його учасників є взаємний інтерес один до одного. Вважаємо, що орієнтування на цю вимогу дозволить докорінно змінити педагогічну взаємодію.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. / І. Д. Бех. — К. : Академвидав, 2009. — 248 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І. Д. Бех. — К. : Академвидав, 2012. — 256 с.
3. Богуш А. М. Педагогічні нотатки та роздуми / А. М. Богуш. — Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС Лтд», 2001. — 224 с.
4. Луценко І. О. Підготовка майбутніх вихователів до формування комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: [монографія] / І. О. Луценко. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. — 392 с.
5. Сухомлинський В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинський. — К. : Рад. шк., 1985. — 557 с.

И. А. ЛУЦЕНКО

г. Киев

**ДИАЛОГ В. СУХОМЛИНСКОГО С РЕБЕНКОМ:
СЕКРЕТЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА**

В статье раскрыты взгляды В. Сухомлинского на цели, задания, средства педагогической деятельности. Описаны требования ученого к личности педагога, его профессиональным способностям; проанализирована «технология диалога» В. Сухомлинского. Автор показывает созвучность идей В. Сухомлинского современным тенденциям подготовки будущих воспитателей.

Ключевые слова: диалог, ребенок, эмоционально-ценностное отношение, эмоционально-моральная культура.

Стаття надійшла до редколегії 16.07.2014

УДК 37.036:172.3:78

Л. В. МАКАРЕНКО

м. Бердянськ

**В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ТА ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ
ДОШКІЛЬНИКІВ ПІД ЧАС СЛУХАННЯ МУЗИКИ**

У статті висвітлено питання виховання толерантності дітей під час музичних занять у процесі сприйняття музики. Розглянуто слухання музики на музичних заняттях як засіб виховання толерантності дошкільників. Проаналізовано сучасний стан та перспективи розвитку означеної проблеми.

Ключові слова: толерантність, розуміння, духовна культура, музичне сприймання, слухання музики.

Постановка проблеми. Виховання толерантності як однієї із значущих рис особистості людини є актуальною проблемою на світовому рівні. Не випадково члени Організації Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури прийняли Декларацію принципів толерантності. Толерантність виявляється в терпимості до чужих думок, вірувань, поведінці та вважається ознакою високого духовного й інтелектуального розвитку людини, групи, суспільства в цілому, є основною умовою злагоди в родині, громаді, державі. На сьогодні толерантність розглядається в контексті таких понять, як визнання, розуміння, гуманізм.

Педагогічні ідеї толерантності містяться в роботах педагогів минулого та сучасного. Ж.-Ж. Руссо, М. Монтессорі, К. Вентцелем неодноразово висловлювали ідеї, близькі до ідей толерантності. В основі поглядів видатного педагога-новатора ХХ століття В. Сухомлинського також лежать гуманістичні ідеї толерантності.

В. Сухомлинський вважав терпимість найважливішим елементом духовної культури особистості. Музика нерозривно пов'язана з толерантністю. Оскільки музика вчить добру, розумінню, сприяючи формуванню таких

важливих рис особистості, як толерантність, уміння зрозуміти й почути іншу людину.

У процесі слухання музики на музичних заняттях у дошкільному навчальному закладі передбачається ознайомлення дітей з українською народною музикою та сучасними обробками українських музичних творів, а також ознайомлення дітей із національними культурами інших народів, що є доволі суттєвим для виховання толерантності та загальної обізнаності дітей.

Для чого формувати в дітях чутливість до музики, яким повинен бути музичний керівник, щоб діти стали розуміти музику під час її слухання на музичних заняттях, щоб у них виникло бажання слухати різну музику? Актуальність цієї теми буде існувати до тих пір, поки є музика, що покликана розкрити людині її саму, її емоції та душу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній літературі теоретичний аналіз і обґрунтування поняття «толерантність» зроблено в роботах Е. Бистрицького, В. Васильєва, В. Лекторського, В. Петренко, М. Хомякова та ін. Ідеї толерантності зустрічаються в роботах педагогів-новаторів Ш. Амонашвілі, Є. Ільїна, З. Лисенкової, В. Шаталова та